

Hur kön blir genus

- Genusskapande i barnböcker

Av: Caroline Lindblad

LUNDS UNIVERSITET

Socialhögskolan
Kandidatuppsats
VT 2014

Handledare: Anders Olsson

Author: Caroline Lindblad

Title: From sex to gender – gender making in children's books

Supervisor: Anders Olsson

The purpose of this study is to see how gender stereotypes are being mediated to children through books. The aim is to study how children are raised into their gender role. To do this, the content of two books has been analyzed by discourse analysis to be able to find underlying messages for the children reading the books. Main focus in this study is to study how the child's emotions are being dealt with, both from themselves and the adults. How stereotypes are being portrayed through looks, features and qualities in the children and the roles given to the adults is also studied. The material was read with inspiration from Butler and Foucault to see how the gender making can be seen in a power perspective. Even though the progression seems to be towards a more equal portrayal of boys and girls in children's books, this study shows patterns that are typical for each gender.

Keywords: Sex, gender, stereotypes, children, children's books.

Innehållsförteckning

1. Inledning och problemformulering	1
1.1 Syfte och frågeställningar.....	3
2. Tidigare forskning.....	3
2.1 Forskning kring genusskapande	3
2.2 Genus i barnboken.....	4
3. Teoretiska utgångspunkter.....	6
3.1 Socialkonstruktivism.....	7
3.2 Genus.....	7
3.3 Makt	7
4. Metod och material	8
4.1 Kvalitativ metod.....	9
4.2 Diskursanalys	9
4.3 Metodens begränsningar	10
4.4 Metodens tillförlitlighet.....	10
4.5 Etiska överväganden	11
4.6 Urval.....	12
4.7 Kodning.....	13
5. Resultat och analys.....	13
5.1 Beskrivning av empiriskt material	14
5.2 Utseendebeskrivningar	15
5.3 Egenskaper – aktivitet eller passivitet.....	18
5.4 Föräldraskap och könsstereotypa roller.....	24
5.5 Barnens känslor och vuxnas bemötande	27
6. Avslutande diskussion.....	33
7. Litteraturlista	37

1. Inledning och problemformulering

Historiskt sett har vi haft ett patriarkalt samhälle och även om rollerna förändrats under de senare åren och förändring fortfarande sker, omgärdas vi fortfarande av traditionella könsroller och förväntningar som får oss att agera och tänka på bestämda sätt. Men varifrån kommer dessa föreställningar om hur vi ska bete oss som man respektive kvinna? Vem har satt reglerna och bestämt formarna vi gjuts i? Judith Butler (2007:56) ställer frågan:

Kan vi tala om ett givet kön eller ett givet genus utan att först undersöka hur kön och/eller genus är givna, med vilka medel? Och vad är kön över huvud taget.

Begreppen kön och genus är omdebatterade och används än idag inte enhetligt utan ges olika innebörd beroende på vilket sammanhang och ämnesdisciplin man befinner sig inom. Om vi utgår från att man inte föds in i sin könstillhörighet utan att man formas in i den hittar vi ett intressant forskningsområde. Det var under 1980-talet genusbegreppet började användas och kom att stå för de kulturella föreställningar som finns om skillnader mellan kön (Ambjörnsson, 2004). Ett av huvudsyftena var att visa på vikten att skilja biologi från kultur genom att lägga fokus på relationer mellan könen som skapade, både kulturellt och socialt (ibid.). Många genusteorier utgår från ett sådant socialkonstruktivistiskt förhållningssätt vilket innebär att de bygger på antagandet att genus ständigt skapas och omskapas i vardagliga relationer människor emellan (Butler, 2009). Dessa menar att kön inte är något statiskt utan något som ständigt görs i förhållande till omvärlden och personer genom socialt samspel. Om vårt genus inte är medfött blir det intressant att belysa hur detta skapande går till samt hur och när det startar. Till vardags påverkas vi ständigt av samhällets värderingar via media där människor porträtteras olika beroende på könstillhörighet. Dessa budskap påverkar inte bara oss vuxna utan även barnen både direkt och indirekt genom oss. Även människor i barnets omgivning sprider budskap om hur det är lämpligt för en flicka respektive pojke att bete sig. Redan från starten uppmuntras barn till att agera enligt sin könstillhörighet genom beröm för korrekta beteenden och egenskaper vilket följer med barnen under livets gång. Dessa budskap ärvs från generation till generation. Hur går denna formning av barnen till genuspräglade individer, som är så självklar för oss som vuxna, egentligen till och vilka centrala aspekter sker detta genom?

Om genusskapande kan anses vara ett socialt problem eller inte beror på hur man definierar ett sådant. Ur ett konstruktivistiskt perspektiv kan inte ett specifikt problem vara socialt i sig utan blir ett socialt problem då det beskrivs på ett bestämt sätt med specifika orsaker och lösningar (Meeuwisse & Swärd, 2002). Även om genusskapande inte är ett socialt problem i sig kan konsekvenserna av skapandet utgöra sociala problem. De maktojämlikheter som åtföljer könstillhörigheten och skapar olika förutsättningar för respektive kön kan i mångt och mycket anses utgöra sociala problem. Den snäva kategoriseringen man och kvinna ger tydliga sanktioner för de som avviker från genusnormerna. Även om beskrivningen av vad som krävs för att något ska klassas som ett socialt problem varierar i hög utsträckning finns det några kriterier som ofta återkommer. Sociala problem ska ha med samhälle och struktur att göra, en större grupp medborgare ska vara drabbade och det ska vara möjligt att åtgärda problemet samtidigt som detta ska vara ett samhälleligt ansvar (ibid.). Genusskapande och de konsekvenser som följer i vårt patriarkala samhälle uppfyller alla dessa kriterier och kan därför anses vara ett socialt problem.

Denna uppsats handlar om genusskapande bland barn där undersökningsområdet är barnböcker. Litteratur är en stor del i barnets socialisering in i samhället då den från ett tidigt skede i livet lär barnet hur man kan och bör agera och där dessa förmaningar ofta skiljer sig åt beroende på könstillhörighet. Precis som annan litteratur skildrar barnböcker rådande värderingar i samhället och synen på manlighet och kvinnlighet genom att tydliggöra sociala mönster (Kåreland, 2005). Fokus i denna uppsats ligger på hur de föreställningar om hur man ska uppföra sig som tjej respektive kille skapas genom att undersöka manliga respektive kvinnliga förebilder, oftast i form av föräldrar och lärare i barnböckerna. Hur relationen mellan dessa förebilder och barnen byggs upp analyseras tillsammans med de bilder av barndom och föräldraskap familjerna omges av. Föreställningar om genus är centrala i detta uppsatsarbete där syftet är att undersöka hur de tar sig uttryck i relationer mellan barn och deras föräldrar; hur tydliga blir föreställningar om manligt och kvinnligt respektive moderligt och faderligt. Ytterligare en undersökningsaspekt är hur känslöhanteringen ser ut hos barnen och om det går att utläsa någon skillnad mellan olika kön. Framför allt: hur ”görs” genus i samspel mellan barn och föräldrar?

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att ur ett genus- och maktperspektiv belysa hur genus skapas i barnböcker genom stereotypiska beskrivningar och normöverskridande.

- Hur konstruerar språket könskategorierna?
- Hur beskrivs personer utifrån egenskaper och utseende?
- Hur hanteras och beskrivs känslor?
- Vilka roller och egenskaper ges förebilderna?

2. Tidigare forskning

I detta avsnitt tas för uppsatsen relevant tidigare forskning upp och sammanfattas. Kapitlet är uppdelat i två underrubriker där den första kortfattat beskriver exempel på forskning kring genusskapande med fokus på hur barn socialiseras i sin könstillhörighet, alltså skapar sitt genus. De forskare som tas upp i första avsnittet visar på relevansen av att undersöka genusskapande på just barn då det redan är i ung i ålder denna insocialisation startas. Den andra rubriken innehåller en del av den tidigare forskning som finns kring genusskapande i barnlitteraturen.

2.1 Forskning kring genusskapande

Forskning kring genuskapande finns det gott om och Sjöberg (Perlestam, 2001) menar att det länge forskats kring kvinnohistoria men att det är på senare år den utvecklats till att bli den genusforskning den är idag. Genusforskning har under de senaste tjugo åren utvecklats och är på tapeten i dagsläget, mycket forskning och debatter på området sker vilket innebär att det finns mycket aktuell information att införskaffa. Forskarna i detta avsnitt visar på relevansen av att ha barnböcker som undersökningsområde då genuskapandet startar redan i ung ålder.

De två professorerna Bjerrum Nielsen och Rudberg (1991) behandlar i sin bok *Historien om flickor och pojkar – Könssocialisation i ett utvecklingspsykologiskt perspektiv* hur barnets biologiska kön gradvis blir till det sociala könet. Utifrån de olika utvecklingsstadierna beskriver författarna hur barnet socialiseras och lär sig att uppträda på det sätt som anses lämpligt för respektive könstillhörighet. Fokus ligger på att belysa vad som sker i den psykologiska utvecklingen från pojke/flicka till man/kvinna ur ett könsperspektiv.

Davies är forskare inom samhällsvetenskaplig och psykologisk disciplin och har i sitt forskande tagit barnets perspektiv i konstruerandet av det sociala könet. Davies gjorde studier på förskolebarn med hjälp av observationer och intervjuer för att försöka förstå hur deras genusskapande går till. Hon menar, i enlighet med den traditionella utvecklingspsykologin, att det är i förskoletiden barnet utvecklar och formas in det sociala könet. Enligt Davies är makten kärnan i uppdelningen mellan manligt och kvinnligt. Makten är inte jämnt fördelad mellan könen och denna obalans kommer att fortsätta då den upprätthålls i de bipolära diskurserna. Barnen lär sig detta genom att det är inbyggt i berättelsestrukturen i barnens böcker och lekar som påverkar deras sätt att se på sig själva (Davies, 2003).

2.2 Genus i barnboken

Kåreland (2005) skriver att det redan på 1960-talet introducerades feministisk kritik av barnlitteraturen och den könsuppdelning som fanns började ifrågasättas och kritiseras vilket resulterade i försök från flera håll att skapa mer nyanserade porträtteringar. Enligt Kåreland (ibid.) var det sociologen Rita Liljeström som påbörjade diskussionen om könsroller på detta område då hon ifrågasatte böcker som tydligt markerade försök till styrningar av flickor respektive pojkar åt vitt skilda håll. Nedan följer ett exempel på hur Liljeström uppfattade det könsstereotypa skrivandet:

På ett tidigt stadium riktar traditionens pekfinger flickors och pojkars uppmärksamhet åt olika ting. Henne mot hemmet, tryggheten, beroendet, den intima gruppen med personliga känslorelationer. Honom mot äventyret, initiativet, samhället med dess objektiva spelregler. Skilda livsmål byggs upp. Pojken strävar efter prestationen, yrket och bragden. Flickan vinner en position genom utseende och kärlek. Ytterst gäller det arbets- och yrkesfördelningen mellan könen i vårt samhälle. (Kåreland, 2005:113f)

Kåreland har forskat på skönlitteratur i skola och förskola utifrån ett genusperspektiv. Hon har gjort ett stort antal litteraturanalyser där hon granskar hur könsroller skapas i böckerna och även fört boksamtal med skolbarn i olika åldersgrupper. Hon skriver i *Modig och stark - eller ligga lågt* (2005) om hur barn redan i förskoleåldern har rotade föreställningar om skillnaderna mellan manligt och kvinnligt där det även finns en uppfattning om vilka verksamhetsområden som anses lämpade för respektive kön (Kåreland, 2005). Vidare menar hon att barnen i denna ålder anammat den patriarkaliska ordningen i samhället där det manliga anses överordnat det kvinnliga. I majoriteten av barnlitteraturen är huvudpersonerna av manligt kön och de kvinnliga huvudpersoner som finns beskrivs inte alltid som starka,

aktiva och framåt vilket kan innebära att flickor i större utsträckning saknar positiva förebilder att identifiera sig med (ibid.). Detta förstärker den redan dikotomiserade bilden av manligt och kvinnligt som ofta finns hos barnen. Av den forskning Kåreland tagit del av tillsammans med sin egen forskning drar hon slutsatsen att även om det finns många individuella variationer och skillnader, hålls manligt och kvinnligt ofta isär där barnen helst leker i grupper av samkönade vänner vilket i sin tur leder till att särskilda pojk- och flickkulturer skapas. Valet av lekar och aktiviteter skiljer ofta grupperna åt vilket kan vara en följd av skilda normer och förväntningar på hur man ska agera som flicka såväl som pojke (ibid.).

Ytterligare intressant forskning på området, med delat fokus mellan genus och etnicitet, har gjorts av Eilard (2004). Hon menar att globalisering och migration har förändrat det svenska samhället i den mån att traditionella mönster ersätts av nya komplexa sociala strukturer. I sin avhandling har läseböcker under perioden 1962-2007 analyserats för att se hur etnicitet, genus och barndom tar sig uttryck och har förändrats genom åren. Centrala frågeställningar i avhandlingen är vilka ideal som lyfts fram, hur identiteter som barn, man och kvinna bibehålls och konstrueras i texterna. Två budskap genomsyrar böckerna, heteronormativitet och det vita västerländska som norm. En artikel Eilard (2008) skrivit visar genom en diskursanalys hur värderingar och ideal konstruerar genus och etnicitet i en typisk läsebok. Ett syfte med artikeln är att problematisera majoritetskulturens norm för att undersöka vem som har makten att definiera identiteter och därigenom hur dessa skildras i media.

Nikolajeva (2004) fokuserar i sin bok *Barnbokens byggklossar* på barnbokens utformning och innehåll samt hur vissa centrala teman kan ses ur detta. Hennes analys utgår ifrån ett 20-tal barnböcker ur olika genrer. Enligt Nikolajeva skildras karaktärerna i många barnböcker genusstereotypt där flickorna beskrivs som ängsliga och passiva medan pojkarna får vara starka och äventyrliga (Nikolajeva, 2004). Nikolajeva visar en medvetenhet kring performativt genus och intresserar sig för i vilken utsträckning flickor och pojkar skildras stereotypt. Kvinnliga och manliga egenskaper ställs ofta upp som dikotomier vilket, trots en medvetenhet kring förenkling, underlättar analysen kring skildringen av manligt och kvinnligt i stereotyper. Nikolajeva (2004) har ställt upp ett abstrakt schema med karaktäristiska egenskaper som hon använder i sin analys av barnböckerna. I detta schema beskrivs stereotypa egenskaper hos män/pojkar som exempelvis starka, våldsamma, känslolösa/hårda, aggressiva, tävlande, rovgiriga, självständiga och aktiva medan kvinnor/flickor får adjektiv

som vackra, aggressionshämmande, emotionella/milda, lydiga, självuppoftande, omtänksamma/omsorgsfulla, sårbara, beroende och passiva.

Barnlitteraturanalyser (2008) är en antologi som med hjälp av några av de ledande forskarna på området lyfter fram den mångfald av barn och barndomar som porträtteras i barnlitteraturen samtidigt som skildringen av barn även problematiseras. Artiklarna diskuterar barnböcker ur bland annat klass-, etnicitets- och genusperspektiv. De tre kapitel som behandlar genus i barnlitteratur är skrivna av Grettve, Öhrn och Franck (2008). Det första behandlar hur kläder och utseende skapar klass- och genustillhörighet i böckerna genom en jämförelse mellan två böcker. Den ena är en 1800-tals berättelse för flickor och den senare, en berättelse om tjejkraft från början av 2000-talet. I fokus står klädernas betydelse för konstruktionen av flickighet och Grettve (2008) menar att även om flickorna skildras stereotypt visar båda böcker på avvikelser från normen, den senare i större utsträckning. Däremot skildras föräldrarna på lika stereotypt vis i de båda böckerna och Grettve (ibid.) ställer sig frågan om den moderna boken verkligen ger uttryck för en reell förändring av rådande genusstrukturer. Öhrn (2008) analyserar i sitt kapitel Ulf Starks uppväxtskildringar ur ett manlighetsperspektiv med fokus på hur maskulinitet och en specifik maskulin jargong skapas och reproduceras. Den teoretiska utgångspunkten i analysen är socialkonstruktivistisk där konstruktionen av manlighet i böckerna studeras med hjälp av olika begrepp och frågeställningar. Till sist skildrar Franck (2008) hur huvudpersonen Anette porträtteras i Peter Pohls Anette-böcker. Anette är en normbrytare med sitt sätt att ta för sig genom att synas och höras mycket. Reaktioner från flickans omgivning analyseras i detta kapitel där fokus ligger på hur tystnad och sexualitet konstruerar de begränsningar och möjligheter flickan förhåller sig till.

3. Teoretiska utgångspunkter

I detta avsnitt tas de teoretiska utgångspunkterna till uppsatsen upp, socialkonstruktivism, genus och makt. Socialkonstruktivismen används som vetenskaplig utgångspunkt i uppsatsen och präglar följaktligen tankesättet. Socialkonstruktivism som teoretisk utgångspunkt öppnar upp för teorier om både genus och makt. De båda är starkt präglade av det socialkonstruktivistiska perspektivet vilket gör det relevant att i denna uppsats kombinera dessa teorier. I relation till genusteorier uppstår flera maktstrukturer som både är intressant och viktigt att belysa för att öppna upp för nya dimensioner av förståelse för maktrelationerna.

3.1 Socialkonstruktivism

De socialkonstruktivistiska angreppssätten kan vara skiftande men binds enligt Burr ihop av fyra premisser (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). En av grundpremisserna är att ingen kunskap är objektiv där det förespråkas en kritisk inställning till kunskap som i annat fall kan anses självklar. Detta innebär att all kunskap vi har är subjektiv och alltid måste ses i relation till de kategorier och förkunskap som präglar kunskapen. Vår kunskap och uppfattning om världen är alltid präglade av den kontext vi befinner oss i, kulturellt och historiskt vilket innebär att ord, begrepp och företeelser har olika innebörd över tid och rum. Tills sist tar Burr upp att vårt sätt att uppfatta världen skapas och upprätthålls i samband mellan kunskap och sociala processer och handlingar (ibid.).

3.2 Genus

Judith Butler definierar genusbegreppet genom att göra åtskillnad på biologisk och socialt kön, där det sociala könet, genus, anses både socialt och kulturellt skapat. Genus kan vidare beskrivas som den maktordning som i relation till föreställningar om manligt och kvinnligt, är kulturellt skapad (Butler, 2007). Begreppet innefattar även en idé om att relationer mellan de biologiska könen alltså bildar en primär, social ordning. Det talas om ett meningssystem, som är präglad av makt då det består av kategorier som utesluter och motsätter varandra. Även om det biologiska könet oftast är binärt uppdelat finns det inget egentligt som menar att genussystemet behöver ske i samma uppdelning. Trots detta är även genus uppdelat i denna tvåfaldighet vilket ger oss en uppfattning om att denna uppdelning i manligt och kvinnligt är ofrånkomligt och självklart. Butler tar upp möjligheten att om vi väljer att se genus som oberoende av det biologiska könet borde vi kunna se manliga och kvinnliga egenskaper i en mix som kan bilda och ombilda våra ofta förgivettagna föreställningar om den binära uppdelningen av kön som dikotomier (ibid.). Ett begrepp som är starkt förknippat med Butler är performativitet som innebär att alla handlingar, gester och yttringar, och andra diskursiva medel, vi gör i linje med vårt tilldelade genus hela tiden är med och skapar och upprätthåller genusidentiteten. Dessa handlingar är alltså performativa (ibid.). Den genuspräglade kroppen finns därför att vi hela tiden är med och återskapar den.

3.3 Makt

Foucault menar att makt ska förstås i den mångfald av förhållanden som den finns i (Nilsson, 2008). Det är viktigt att vara medveten om den ständigt inneboende kampen och det spel som

sker om makten för att se de system och möjliga motsättningar som går att finna i det studerade objektet. Vidare menar Foucault att makten finns överallt, inte för att den omringar allt men då den kommer överallt ifrån och makten kan alltså inte ses i förhållande till relationer utan måste uppfattas som inneboende i dessa (ibid.). Eftersom makt inte anses vara ett absolut och isolerat fenomen kan aspekterna och konsekvenserna av den verka dolt i texter som inte explicit behandlar maktförhållanden. Med utgångspunkt i detta resonemang är diskursanalysen ett lämpligt verktyg för att identifiera dold maktasymmetri. Foucault menar att talet både kan vara ett maktinstrument som en effekt av makten men samtidigt ett hinder eller en utgångspunkt för en motkraft. Talet innehåller och producerar makt men samtidigt som den stärker makten kan den alltså även urholka den (ibid.). Foucault hade en allmän misstänksamhet mot universella sanningar såsom den binära uppdelningen man och kvinna och menade att alla värden och företeelser som sågs som oföränderliga hade en möjlighet till att, och även borde, undersökas. Vidare menade han att den roll som dessa föreställningar har på individer och hur de påverkar oss borde undersökas. De olika sanningar som cirkulerar och vilka som är bärare av dessa sanningar, menar han är beroende av de kulturella regler som finns för tillfället och att de därför kan ändras över tid (ibid.). Sanningarna är en effekt av maktimpregnerade diskursiva och institutionella praktiker (ibid.).

Kontroll på individnivå fungerar i stort sett på två sätt, en dikotomisering som markerar det normala och avvikarna samt en fördelning av människor inom denna dikotomisering som tvingar in individerna där de passar in. De som utesluts påtvingas den disciplinära makten som har en allmängiltighet hos samhället och individerna där den som betraktas som onormal utsätts för uteslutning. Denna överhängande risk att bli klassad som onormal med de sanktioner som följer skapar en inneboende disciplinär makt som gör att varje individ kontrollerar sig själv för att hålla sin inom ramarna för vad som är normalt och accepterat (Nilsson, 2008).

4. Metod och material

I detta avsnitt beskrivs först kvalitativ metod vilken leder vidare till en beskrivning av diskursanalys och hur denna använts i uppsatsen. De underrubriker som sedan följer är metodens förtjänster, begränsningar och tillförlitlighet samt en beskrivning av de etiska överväganden som gjorts inför studien. En rubrik innehållande en beskrivning av hur urvalet gått till följs av en genomgång i hur det insamlade materialet kodats.

4.1 Kvalitativ metod

För att få en djupare förståelse för undersökningsområdet i uppsatsen kan man med hjälp av en kvalitativ metod fånga in nyanser och sätta in dessa i ett sammanhang (Ahrne & Svensson, 2011). Även Bryman (2011) menar att kvalitativ forskning handlar om att söka förståelse, snarare än förklaringar, för mänskligt beteende. Mitt metodval grundar sig i att jag utifrån mitt syfte och mina frågeställningar velat skapa en förståelse för hur genus skapas. Denna uppsats genomförs med hjälp av en kvalitativ metod med diskursanalytiska verktyg. Varför en kvalitativ metod är lämplig i denna uppsats kan förklaras genom att den kunskapsteoretiska ståndpunkten är tolkningsinriktad där fokus ligger på att skapa förståelse för den bit av den sociala verklighet man valt att undersöka och hur denna verklighet tolkas (ibid.). Synen på verkligheten inom de kvalitativa metoderna är konstruktivistisk, där de sociala egenskaperna inte är konstanta och oberoende utan skapas i ett samspel mellan individer och närmiljön (ibid.), vilket gynnar mitt syfte och frågeställningar i den mån att mitt undersökningsområde i många fall anses bygga på samma antagande. Eftersom konstruktion av kön och genus kan vara något som sker oreflekterat i texter menar jag att kvalitativ metod och diskursanalys ger en fördel då den syftar, och i viss mån tvingar, till att ifrågasätta förgivettaganden (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

4.2 Diskursanalys

Diskurs kan beskrivas som ”*ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)*” (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Foucault menar att en diskurs kan förstås som en uppsättning regler som legitimerar vissa kunskaper samtidigt som den bestämmer vem som har tolkningsföreträde inom området (Bergström & Boréus, 2005). I skapandet av diskurserna och med den auktoritet och makt de med tolkningsföreträde inom diskursen har sker en hög kontroll av människor i form av de begränsningar och möjligheter som ges inom diskursen (ibid.). Vidare beskrivs diskursanalys som en teoretisk och metodisk helhet som med sin socialkonstruktivistiska utgångspunkt syftar till att kartlägga de processer där definitions- och maktkampen sker. Även betydelsen dessa processerna får, då vissa definitioner ibland kommer att uppfattas som naturliga, undersöks (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Inom denna metod anses alla sociala fenomen kunna undersökas med hjälp av diskursanalytiska verktyg då verkligheten är socialt konstruerad. Vidare menas att sociala fenomen och dess betydelse aldrig är definitiva och att det därav alltid sker en strid om vem och var definitionerna sker och vilken allmängiltighet de uppnår (ibid.). Inom diskursanalysen

beskrivs språket inte bara som något som används för att beskriva och förstå verkligheten utan är samtidigt med och skapar den sociala verkligheten. Diskursanalysen som verktyg används i denna uppsats för att hitta förgivettagna föreställningar och outtalade dimensioner som döljs av diskursen i texten (Aspers, 2011). Diskursanalysen är starkt influerad av Foucault som menar att diskurs kan beskrivas som hur språket förhåller sig till ett visst objekt och hur vårt sätt att använda vissa ord för att beskriva detta objekt påverkar både hur vi uppfattar och förstår det (Bryman, 2011). Just detta är vad jag ämnar göra i denna uppsats genom att studera hur språket konstruerar kön och genus i barnböckerna. Diskursanalys kan anses vara ett försök till social förändring genom att avslöja den betydelse som diskursen har för att upprätthålla ojämlikhet (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Eftersom ojämlikhet mellan könen hela tiden skapas och reproduceras i diskursen anser jag diskursanalysen lämplig i ett försök att belysa hur denna ojämlikhet skapas.

4.3 Metodens begränsningar

Diskursanalysen har som alla andra metoder både förtjänster och begränsningar. Jönson (2010) beskriver de olika typer av diskursanalyser som finns, vilket kan uppfattas som svårt att orientera sig bland därpå vissa begränsningar kan finnas i förståelse av metoden. En fallgrop som tas upp är att glappet mellan teori och analys kan bli för stort och en koppling svår att genomföra då metoden kan anses aningen abstrakt och uppdelad i många delar (Jönson, 2010). Även Winther Jørgensen och Phillips (2000) tar upp kritik mot diskursanalysen som metod genom att använda sig av en socialkonstruktivistisk utgångspunkt där all kunskap är relativ – vilken status får då forskningens resultat? Forskarens kunskapsproduktion är även den en del av att producera diskursen där varje resultat bara är *en* sanning om verkligheten bland många andra (ibid.). Det som kan verka problematiskt med metoden i förhållande till denna uppsats är att min analys och mina resultat är *min* tolkning, med utgångspunkt i teorierna, av vad som framgår i barnböckerna. Det gäller att ha detta i åtanke och förmedla resultatet så att läsaren förstår att det inte framkommer någon absolut sanning ur mina resultat. Winther Jørgensen och Phillips (2000) menar i likhet med detta att det är av stor vikt i diskursanalysen att forskarens egna värderingar och åsikter inte överskuggar analysen.

4.4 Metodens tillförlitlighet

Undersökningens kvalitet bygger på ett antal olika aspekter där de som tas upp i detta kapitel

är: *reliabilitet, validitet*. Dessa har genom uppsatsarbetet noggrant beaktats trots att det finns en del problematik kring dessa begrepp inom den kvalitativa forskningen och det ifrågasätts om de är relevanta i denna typ av undersökningar (Bryman, 2011).

Reliabilitet handlar om huruvida resultaten av en studie kan anses beror på slump eller tillfällighet eller om de skulle kunna upprepas vid en liknande studie (ibid.). För att mäta reliabiliteten kan begreppet intersubjektivitet användas. I vissa diskursanalytiska studier kan analysverktygen vara svårtolkade och genomlysningen vara bristfällig vilket kan leda till att det för läsaren blir problematiskt att förstå slutsatserna som dras ur studien (Bergström & Boréus, 2000). Detta då det förefaller en öppnare syn på användandet av analysverktyg inom diskursanalys (ibid.). För att undvika en låg reliabilitet i min undersökning har jag varit noga med att förklara hur jag kommit fram till de resultat och slutsatser jag presenterar. Även transparensen i uppsatsarbetet inverkar på studiens tillförlitlighet (Bryman, 2011). Forskaren måste kunna redogöra för forskningsprocessen och motivera sina metodval så att läsaren kan ta del av hur man tänkt och resonerat. Då diskursanalys kan anses vara beroende av forskarens tolkningar är ambitionen att reliabilitet uppnåtts genom att se till att min analys och mina resultat genomgående är välmotiverade och välgrundade i teorin. Målet har därför varit att se till att processen är genomskinlig för läsaren att förstå vilka grunder analysen gjorts på och genom att vara konsekvent i mina tolkningar. Hög reliabilitet har säkerställts genom att läsning av utvalda texter skett noggrant i förhållande till syfte och frågeställningar.

När det gäller en metods tillförlitlighet används begreppet validitet, som innebär huruvida man i en studie mäter det som är avsett att mäta och med hjälp av de metoder man använt sig av (Bryman, 2011). Något som verkar problematiskt kring validiteten i diskursanalysen är att det finns ett stort tolkningsutrymme då själva diskursanalysen är beroende av och faktiskt har som syfte att få fram forskarens tolkningar utifrån teorierna. I min uppsats anser jag det av stor vikt att kontinuerligt gått tillbaka till syfte och frågeställningar för att se till att teorierna kopplar till det de är menade att belysa. Citat ges ofta en framträdande roll i analysen för att gynna genomskinlighet i studien (Bergström & Boréus, 2000), vilket är något jag använt mig av i min uppsats.

4.5 Etiska överväganden

Många av de etiska aspekterna inom samhällsvetenskaplig forskning rör relationen mellan

forskare och de människor som är föremål för studien men även frågor om plagiat och förfalskning är centrala (Ahrne & Svensson, 2011). Eftersom min uppsats bygger på diskursanalys av barnböcker har jag inte stött på etiska hinder eller behövt göra specifika hänsynstaganden i relation till mina forskningsobjekt. De forskningsetiska riktlinjer inom humanistisk- och samhällsvetenskaplig forskning som Vetenskapsrådet (2002) har tagit fram är bara i viss mån applicerbara på min undersökning. Det finns fyra allmänna huvudkrav på hur forskning ska bedrivas på ett etiskt korrekt sätt; samtyckeskravet, informationskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Bryman, 2011). Jag tog dessa i beaktning men då de inte aktualiserades under uppsatsskrivandets gång var det inget jag behövde ta särskild hänsyn till. All forskning ska ske med respekt gentemot forskningsämnet och det material som används, vilket togs hänsyn till under uppsatsarbetet.

4.6 Urval

Jag har valt att använda mig av ett målstyrt urval till denna uppsats. Detta innebär att de böcker jag valt att analysera är valda med hänsyn till mitt syfte och mina frågeställningar på grundval av kriterier som gör mina forskningsfrågor möjliga att besvara (Bryman, 2011). De två böcker som utgör min empiri är båda riktade till läsare i åldrarna 10-12 och behandlar i stor mån liknande teman. Den ena har en ung tjej i huvudrollen och den andra en ung kille, detta för att kunna göra jämförelser och se eventuella skillnader och likheter mellan hur pojkar och flickor skildras. Då biblioteken erbjuder en uppsjö av barnbokslitteratur har urvalet utgjort en stor del av tiden i processen. Efter en genomgång av en stor del av barnböckerna i stadens stadsbibliotek uppmärksammades att det nu för tiden finns böcker som är skrivna med stor genusmedvetenhet men även de som väldigt uppenbart inte har något bakomliggande genustänk. Då jag anser att syftet med min undersökning gynnas av att välja böcker utan någon vinkling åt något av hållen måste mitt urval ändå ses som en fördel utifrån min forskningsfråga. Jag valde till slut två böcker som efter att snabb bläddring verkade kunna svara mina frågeställningar på ett bra sätt samtidigt som de verkade vara i ett mellanläge i genusmedvetenhet. De skrek inte ut genusstereotyper samtidigt som de inte hade ett uttalat genusperspektiv, vilket passade mitt syfte och frågeställningar väl. Det målstyrda urvalet har inte som utgångspunkt att välja empiri till sin studie på ett slumpmässigt sätt utan istället att empirin är relevant i förhållande till studien (ibid.).

4.7 Kodning

Bryman (2011) beskriver kodning inom kvalitativ metod som en central del av analysen vilket visade sig tydligt under analysens gång. För att på ett adekvat sätt kunna tolka den insamlade empirin såg jag först till empirins helhet genom att göra en noga men översiktlig genomgång av hela materialet. Vidare analyserades materialet genom att dess delar kodades utifrån valda teman och tillhörande begrepp som på ett tillbörligt sätt var centrala för mitt syfte och mina frågeställningar. Kodningen skedde i syfte att synliggöra de olika diskursiva strukturer som gick att finna i texten. För att genomföra kodningen på ett bra sätt skapade jag utifrån frågeställningarna koder i form av känslor, genusyttringar, uttryck av disciplinär makt samt beskrivande av förebilder. Det material koderna fick fram sorterades under teman som sedan kom att utgöra analysen. De teman som hittades i kodningen och lyfts fram i analysen är i vilken mån karaktärerna beskrevs könsstereotyp med egenskaper och utseende samt rolltillskrivning och hur makten tog sig uttryck genom känslöhantering- och bemötande.

En kritik som riktats mot kodning som en del av dataanalysen är risken att kontexten i materialet går förlorat när det fragmenteras på det sättet (Bryman, 2011). Att plocka textstycken ur sitt sammanhang på det sätt som kodning innebär utgör en risk att förlora den sociala kontexten texten är skriven i (ibid.). Detta är en nödvändighet då det inte är rimligt eller relevant att redovisa för hela textmaterialet, men kommer att påpekas i uppsatsen för att göra läsaren uppmärksam på detta.

5. Resultat och analys

Här presenteras först det empiriska material som ligger till grund för analysen. Sedan delas det analyserade materialet upp i fyra delar utifrån de centrala och bärande teman som utlästs ur empirin. Avsnitten innehåller belysande exempel för att visa på typiska tendenser som varit återkommande för att sedan analyseras med hjälp av mina valda teorier och förstås följaktligen ur ett genus- och maktperspektiv. Analysen har fokus på hur den disciplinära makten tar sig uttryck genom att titta på stereotyper och normöverskridande i de tre avsnitten. För att kunna ifrågasätta och utmana genussystemen genom att ändra normerna måste barn nås av budskap där män och kvinnor innehar andra roller än de som vanligtvis skildras i böckerna. Genom att i avsnitten använda de tankarna som utgångspunkt för analysen uppvisas både gränsöverskridande samtidigt som stora delar är präglade av könsstereotyper. I de två första avsnitten analyseras utseende- och egenskapsbeskrivningar. Sedan följer ett avsnitt

kring familjesituationerna i de båda böckerna där fokus ligger på de maktförhållanden som råder i familjen genom att titta på förhållandet mellan barn och vuxna respektive kvinnor och män i den mån det går att utläsa könsrelaterade skillnader i de åtaganden och aktiviteter de utför samt sättet de beskrivs på. Det sista avsnittet i analysen kommer att behandla känslöhantering- och bemötande för att se hur stereotyper målas upp och hur makten tar sig uttryck.

5.1 Beskrivning av empiriskt material

De båda böckerna som är utgångspunkt för uppsatsen är skrivna för åldersgruppen 9-12 år och har båda en huvudperson i samma ålder. Den ena bokens huvudperson är en flicka där boken är skriven av en kvinna medan den andra boken cirkulerar kring en pojke och är skriven av en man. Det de båda huvudpersonerna har gemensamt är att en av deras föräldrar inte är närvarande och de båda uppfostras av föräldern av motsatt kön. Denna utsatthet som kommer efter att ha blivit övergiven är något som är typiskt för huvudpersoner i barnböcker (Nikolajeva, 2004). Utsattheten varierar i omfattning från att föräldrarna är döda till att de är iväg på jobbet men utgör alltså ofta en central del av handlingen. Detta förklarar Nikolajeva genom att denna utsatthet är en förutsättning för äventyret eller barnets utveckling i boken (ibid.). Samtidigt är de båda lite utanför i skolan och har få vänner, denna ensamhet är något de tacklar relativt olika vilket framkommer vidare i analysen. Nedan ges en kort beskrivning av de två böcker som används som empiri till denna uppsats.

Det är jag som är Lisa av Moa-Lina Croall

Lisas ålder framgår inte tydligt i texten men det går att utläsa att hon är omkring tio år. Hon bor tillsammans med sin pappa, syster och sjuka farmor. Mamman är fotograf och befinner sig utomlands på jobb under en längre period. Saknaden till sin mamma och ilskan över att ha blivit lämnad är något som är centralt i boken. I skolan blir Lisa retad av vissa och ignorerad av andra och hon söker sig delvis inåt men även till naturen för att må bra. Boken är uppbyggd kring Lisas tankar men innefattar även stora delar dialoger och handling.

Tyson's tänkeböcker del 1 – Rättvisans riddare av Mats Wänblad

Tyson är en pojke på elva år som bor i en liten stad med sin mamma. Hans pappa har aldrig funnits i bilden men Tyson spekulerar ofta och mycket om honom vilket medför att detta blir ett centralt tema i boken. Tyson har en uppfattning om att hans pappa är en amerikansk boxare

som träffade hans mamma på en semester i Sverige och att han inte vet om Tysons existens. Om detta är Tysons egna fantasier eller något konkret information från hans mamma framgår inte tydligt i boken. I skolan har han inte många vänner och han håller sig gärna utanför och går iväg för att fantisera ihop historier istället för att socialisera. Hans främsta umgänge sker med sin mormor och morfar. Boken är uppbyggd efter ett slags dagboksformat där det är Tysons tankegångar som hela tiden är centrala.

5.2 Utseendebeskrivningar

Fokus på Lisas utseende är genomgående i jämförelse med beskrivningar av Tyson. Till skillnad från boken om Lisa som genomgående skildrar vikten av att vara fin och hur detta påverkar livet i stort, finns inte många liknande beskrivningar i boken om Tyson. Det är relativt få beskrivningar av de olika karaktärerna i båda böckerna med avseende av kläder eller utseende och det är främst huvudpersonerna som det ges en liten klarare bild av utseende hos. I det stora hela går det dock att läsa ut ett mönster på hur tjejer och killar beskrivs och porträtteras.

Tysons utseende beskrivs enbart på några enstaka rader och då i ett sammanhang där hans beskrivning utgår ifrån hur han skiljer sig från de killar tjejen han gillar vill ha. Även om han inte i nedanstående citat lägger någon värdering i sitt utseende eller på något sätt visar missnöje över detta visar denna beskrivning på en medvetenhet kring den roll utseende ofta spelar och hur han skiljer sig från normen då han är mörk och har svart, krulligt hår.

Jag tror att hon gillar ljushåriga killar. Gärna med ganska långt hår. Hon har en bild på en sån, någon popstjärna, fasttejpade i bänkklocket. Då ska vi se, hur var det jag såg ut nu igen? Jo, just det. Mitt hår är kort, krulligt och svart. Hörde jag någon ropa bingo?
(Wänblad, 2007:62)

Detta citat visar på att Tyson bryr sig om sitt utseende endast i relation till andra och med bakgrund i vad en tjejen anser om honom vilket indikerar att det är tjejer som bryr sig om utseende medan det är mindre relevant för killar. Andra gången Tyson visar medvetenhet om sitt utseende är när han ska klä upp sig för denna tjejs skull.

Jag duschade i säkert en halvtimme. Tvättade håret med mammas dyraste schampo, /---/
Sedan valde jag kläder med omsorg. Jag ville se så där snyggt sjuk ut /.../. Lite trött, som om jag sett mycket i mina dar. Men ändå stilig, liksom. Så jag tog pumatröjan. Den

gröna med huva. Den är lite boxig, men inte överdrivet. Så rollade jag på av deodoranten jag fick av mamma när jag hade lekt cykelkull en hel dag i sträck och sedan glömde duscha. Jeansen med vita, tjocka sömmar och ett par strumpor. Tjejer är mycket för det där med rena strumpor, har jag märkt. (Wänblad, 2007:74f)

Beskrivningen kring denna händelse är starkt präglad av maskulinitet och det är inget stereotypiskt feminint över hur han gör i ordning sig. Han använder sin mammas schampo och även av en deodorant som hon köpt åt honom. Detta kan i just detta fall vara en följd av att Tyson är ett barn men även att det är en kvinnlig syssla att köpa schampo och deodorant, mer relevant är just betoningen av att inga av produkterna är hans på riktigt som hamnar i fokus för analysen här. Tyson väljer i beskrivningen av sig själv att använda sig av adjektiv som stilig, snygg, boxig och hela episoden uppfattas vara präglad av en slags maskulin tuffhet. Tredje och sista gången Tyson visar medvetenhet om sin kropp är när han drömmer sig bort till sitt alterego som boken delvis cirkulerar kring.

Men man skulle kunna bli... rättvisans riddare! Och ha en dräkt som är så tajt att den ser ut att vara målad på kroppen och alla muskler syns precis. Jag gjorde en liten paus för att kolla i spegeln. Man kanske kan se in låtsasmuskler också. (Wänblad, 2007:24)

En rättvisans riddare är alltså inte en eftertänksam Dalai Lama utan en muskulös superhjälte. Här framträder en tydlig norm om att killar och superhjältar ska ha muskler och när Tyson inser att han inte har det så fattas det honom. Tyson visar här tecken på disciplinär makt i sin medvetenhet om att han avviker från normen och det önskade. Liknande situationer återfinns i boken om Lisa där hela det första kapitlet handlar om hur hon gör sig i ordning inför årets skolfotografering och skildrar vilken otrolig medvetenhet som finns angående hennes utseende. Både en medvetenhet om hur man som tjej bör se ut och hur hon själv uppfattar och hittar vägar att dölja sina brister hon anse sig besitta skildras noggrant. Performativitet innebär att alla handlingar vi gör i linje med vårt tilldelade genus kontinuerligt är med och skapar och upprätthåller genusidentiteten, dessa handlingar är då performativa (Butler, 2007). I boken om Lisa kan hennes medvetenhet kring sitt eget och andras utseende framstå som en handling och tankemönster som är med och skapar och återskapar hennes genusidentitet med tillhörande egenskaper och kvaliteter. Det kan alltså inte påstås finnas en genusidentitet före uttrycken av genuset då genusidentiteten skapas av just dessa uttryck som ofta ses som effekter av genus (ibid.). Den genuspräglade kroppen finns för att vi hela tiden återskapar den. Även om performativa handlingar inte sker medvetet kan vi genom medvetna normbrytande handlingar bryta detta mönster. Dessa föreställningar om vilka handlingar och diskursyttringar som är

lämpliga kommer från normer givna av omgivningen och därigenom sociala och allmänna diskursen i samhället (ibid.) vilket alltså innebär att vår genusidentitet är skapad genom regleringar och moraliserande discipliner i samhället. När detta sker, internaliserandet av normativa genushandlingar- och yttranden blir vår genusidentitet något som naturaliseras och därmed sällan ifrågasätts (ibid.). Till skillnad från citatet taget ur *Tysons tänkeböcker*, bryr sig Lisa om sitt utseende för sin egen skull och har verkligen internaliserat denna norm, som exemplifieras i exemplet nedan.

Vi ska ta skolfoto imorgon. Jag har varit nervös ända sen jag fick veta det i fredags. Jag ser alltid så konstig ut på mina skolfoton. Förra året såg jag ut som en riktigt ful häst. /-- -/. Mitt ansikte ser längre ut på bilder än vad det gör i spegeln. Och så börjar jag alltid le precis när fotografen tar fotot fast jag har bestämt innan att jag ska vara allvarlig. /---/. Mitt hår går ner över halva ryggen, men Anna säger att det är modernt med korta frisyrer. I så fall ska jag ha pottfrilla. Fast inte så öronen syns. (Croall, 2009:5)

Det var jättesvårt att vakna först, men sen kom jag på att jag hade klippt mig och då blev jag pigg och ville kolla i spegeln. /---/ Jag hade valt kläder redan igår. Det var inte sant. Jag bestämde mig redan för en vecka sen. (Croall, 2009:8)

I Lisas fall kan utläsas att hon utövar en tydlig disciplinär makt mot sig själv då hon ställer höga krav på hur hon ska se ut för att passa in i normen och inte sticka ut. Den disciplinära makten utgör en produktiv och positiv kraft som endast restriktivt använder sig av uppenbara straff och sanktioner utan istället agerar osynligt i samhället. Bestraffningen av avvikande individer sker genom tillsägelser, regelsystem och instruktioner och ger belöningar och uppmuntran till de som anpassar sig till normerna (Nilsson, 2008). I det moderna samhället tar sig makten uttryck i form av normalisering och utövar kontroll genom att bedöma individer efter huruvida de avviker från det normerande beteendet (ibid.). Normer ses i detta fallet som föreskrivande det normala där normaliseringen syftar till att inordna individer till det som i sammanhanget uppfattas som normalt. I citaten ovan kan utläsas hur Lisas utseende styr hennes humör samtidigt som det utgör en stor del av vardagen medan det ändå verkar som att hon känner ett behov av att ljuga om sin medvetenhet. En norm hon försöker anpassa sig efter här kan vara vikten av att som tjej vara medveten om sitt utseende men att samtidigt verka som att så inte är fallet. Återigen utövar i så fall Lisa disciplinär makt över sig själv. Enligt Foucault är kroppen kulturellt och historiskt formad och han menar att den disciplinära makten inte kommer utifrån utan inifrån individen själv genom att maktrelationer i samhället

skapar självdisciplinerande verkningar inneboende oss som straffar då avvikelser från de maktproducerade föreställningarna om hur vi ska vara uppstår (ibid.).

5.3 Egenskaper – aktivitet eller passivitet

Efter en första läsning av de två böckerna verkar de båda ha en relativt neutral framtoning och inte skrika ut könsstereotyper. Trots detta kan vissa drag som anses typiskt könsbundna anas som blir än tydligare efter en mer noggrann analys. I det stora hela går det att läsa ut ett mönster på hur tjejer och killar beskrivs och porträtteras i de båda analyserade böckerna.

I *Tysons tänkeböcker* beskrivs en av tjejerna i klassen som en som kan allt och som verkligen tar för sig i klassrummet genom att svara på frågor och därigenom går emot normen som finns kring att tjejer ofta är passiva. Många barnböcker skildrar karaktärer genusstereotypt där pojkar får vara starka och äventyrliga medan flickorna ängsliga och passiva (Nikolajeva, 2004). De sanktioner Mona, i nästkommande citat, får genom att vara på detta sätt är inga direkta eller uppenbara men utspelar sig istället genom att hon är utanför gemenskapen i klassen och inte har några direkta vänner. Även känslorna och tankarna gentemot henne från de andra klasskamraterna är negativa på grund av hennes kunskaper och starka vilja att synas och höras. Detta kan kopplas till hur Nilsson beskriver Foucaults beskrivning av att bestraffningen av avvikande individer sker genom tillsägelser och regelsystem samtidigt som det uppmuntrar och belönar de som anpassar sig till normerna (Nilsson, 2008). Individerna kontrolleras genom att de blir bedömda efter huruvida de avviker från det normerande beteendet vilket ofta innebär en stark vilja att anpassa sig.

- Tack Mona, efter den genomgången kan vi lugnt hoppa över stenåldern, för du har sagt allt jag tänkte säga de närmaste veckorna. Då frågade Mona om hon fick fortsätta efter rasten. Så är hon.. Hur jobbig som helst. (Wänblad, 2007:9)

Genom att vara aktiv i klassrummet på detta vis frångår Mona normen om att som flicka vara passiv. Kåreland (2005) såg i en undersökning att det i hög grad var pojkarna som porträtterades som aktiva och starka i sina personligheter medan tjejerna var anpassliga och passiva. Mona är i detta fall ett undantag och detta styrks även av Tyson tankar om henne som jobbig, vilket kan tolkas som en sanktion mot avvikelsen. Butler (2007) menar att vi inte kan bortse från att vi alltid befinner oss i en symbolisk struktur som både begränsar och skapar möjligheter för oss. Istället för att försöka slå oss loss från dessa strukturer kan vi försöka

utmana dess gränser i ett slags frigörande strategi, likt Mona gör i exemplet ovan. Tjejerna i klassen beskrivs inte nämnvärt i någon av böckerna utan får ofta en passiv roll i bakgrunden. I boken om Tyson beskrivs i två situationer i klassrummet när flickorna antingen fnissar eller suckar åt vad någon av killarna gör. De agerar alltid bara i relation till något pojkarna gör och är inte själva delaktiga i någon händelse.

- Kolla här! sa han och tog sats bortifrån bastun. Han sprang sex-sju steg så att han fick upp farten, sedan kastade han sig ner och gled på rumpan genom duscharna. Smask, sa det när han slog i bortersta väggen. Han skrattade så att han tjöt. –Prova!, tjöt han. Det är grymt. (Wänblad, 2007:95)

Tjejerna tyckte så klart att vi var superbarnsliga. Då hamnade jag i ett underligt mellanläge. Skulle jag låtsas-oja mig för att vara med bland killarna eller skulle jag sitta pladask på rumpan så att tjejerna såg att jag minsann inte hade varit lika barnslig som de andra? (Wänblad, 2007:98)

Det första citatet visar tydligt på egenskaper och aktiviteter som anses stereotypt manliga och när några av killarna inte klarar det tillräckligt bra, blir de kallade hopplösa. Det senare citatet visar på tjejerna i klassens reaktion på killarnas lek och speglar Tysons medvetenhet om hur han bör vara för att passa in bland killarna. I båda böckerna umgås tjejerna i klassen i gäng och rör sig och beskrivs också som sådana. Det är bara killar, i båda böcker, som stökar och för liv och lärarinnorna kan inte heller få tyst på dem på ett effektivt sätt. Enligt Nikolajevas schema är dessa typiska personlighetsdrag för respektive kön enligt stereotypen där killar beskrivs vara bråkiga och aktiva medan tjejer är lydiga och passiva. Liknande situationer återfinns i boken om Lisa och speglas i citaten nedan:

Jonas skrattar och kastar ett suddgummi i min nacke. Jag vänder mig inte om. Jag tittar bara rakt fram utan att se någonting och utan att röra en enda min och jag försöker tänka så där som skolsköterskan sa. De är bara osäkra, egentligen är de fegisar, egentligen är de riktiga fegisar. –Haha, vad töntigt med en låtsaskompis! ropar Jonas. –Nu räcker det, killar, säger fröken strängt. Ta upp böckerna. Men Hassan och Jonas ställer sig upp så snabbt att deras stolar trillar omkull. De börjar springa omkring i klassrummet och skräna och göra grimaser och härma mig och göra konst på ett fult sätt. Osäkra, fegisar, osäkra, osäkra. Nej, nu hjälper det inte att tänka så mer. Jag känner att jag blir ledsen. Jag blundar hårt. Jag tänker inte börja gråta. – Nu räcker det! vrålar fröken och går och öppnar fönstret. Där står hon och tittar ut på skolgården och den mulna himlen tills Jonas och Hassan tröttnar. (Croall, 2009:108f)

Käften på dig, väser Jonas bakom mig. Hassan och han skrattar och alla andra tittar nyfiket upp från sina ritböcker. Fröken tvärstannar och ser sådär himla utmattad ut som vuxna gör ibland. –Så säger man inte, Jonas. –Jo, det gör man! –Ja, det gör man! Fnissar Hassan. De slutar inte förrän fröken hotar med att hämta rektorn. (Croall, 2009:18)

Killarna är bråkiga och stökiga och tillåts att vara detta då lärarinnan inte tar till någon åtgärd mot dem. Återigen uppmålas pojkarna som aktiva och starka medan fröken, som ändå ska vara en auktoritet i sammanhanget, målas upp som passiv och svag. Även Lisa beskrivs i situationen som känslös och passiv. Denna tydliga performativitet som är med och skapar och upprätthåller genusedentiteten (Butler, 2007) blir än tydligare då situationer som denna återkommer kontinuerligt i de båda böckerna. Ytterligare ett exempel, denna gång från *Tysons tänkeböcker*, skildrar en situation där det återigen är pojkar som är de bråkiga och aktiva, även här när de sysslar med någon sorts bollsport, som än mer spär på stereotypen.

Det blev bråk på lunchrasten mellan Simon och en kille i fyran. Det var något om en boll som hade hamnat på fel ställe, jag fattade inte riktigt för jag gick lite för mig själv som vanligt fram till dess att jag hörde att något hände. Simon var så där vansinnig av ilska som han blir ibland. Arg så att man inte kan få kontakt med honom. Men Majvor skötte det jättebra. Hon tröstade killen i fyran samtidigt som hon bara höll i Simon, och hon höll så där snällt, nästan som en kram, ända tills han hade lugnat ner sig. När det var över var alla nöjda. (Wänblad, 2007:29f)

I situationen beskrivs Simon som utåtagerande och det är med våld och ilska konflikten ska lösas. Kåreland (2005) skriver om manlig aggressivitet och är alltså något även hon utläst från de böcker hon analyserat. Även om det finns en del undantag är det främst pojkar som beskrivs som starka och aktiva och då det i exemplet ovan just är två pojkar i en situation präglad av aggressivitet och ilska är det helt i linje med ett könsstereotypt tänkande. Denna vansinniga ilska som beskrivs hos Simon bemöts av lärarinnan med ömhet som är karaktäristiskt kvinnligt och hon använder sig av närhet i form av omfamningar för att lösa situationen. Här tar lärarinnan en klassisk omhändertagande roll som den karaktäristiska kärleksfulla, varma modern. Mitt i denna situation får vi en bild av hur Tyson är ensam i skolan och som skrivet, som vanligt går omkring för sig själv, denna ensamhet är inget som beskrivs närmre utan kommer som små inslag genomgående i boken. Hans känslor kring denna ensamhet är inget som får uppmärksamhet i boken och inte heller av någon vuxen i hans närhet. Till skillnad från detta skildras en episod i *Det är jag som är Lisa* där hon efter att ha blivit förföljd och retad av några killar i klassen på väg hem från skolan, vänder sin

förtvivlan över vad som skett och sina känslor inåt genom självömkan och nedvärdering av sig själv.

Jag tänker frysa ihjäl. Jag ska aldrig mer gå hem, aldrig mer gå till skolan, aldrig mer åka skidor eller prata med dumma farmor. Ingen tycker om mig. Ingen alls! Farmor tycker bara om mig när hon kommer ihåg vem jag är. Anna tycker att jag är jobbig och barnlig och skittråkig att vara med. Jag ska frysa ihjäl så ska alla få se. Då kommer de att ångra sig och gråta och vara arga på sig själva resten av livet. Aldrig, aldrig mer ska de kunna prata med mig och det är rätt åt dem. (Croall, 2009:89)

I en av Kåreland (2005) analyserad bok framgår konflikten mellan manlig aktivitet och kvinnlig väntan, passivitet där en kvinnlig karaktär vänder sina känslor inåt och blir självömkande. Att nedvärdera sig själv och förringa sin egen betydelse är något som är återkommande bland kvinnliga karaktärer i litteraturen. I samma könsstereotypiska anda beskriver Tyson sin mamma där det är hennes yttre egenskaper som hamnar i fokus medan pappan beskrivs med betoning på sina egenskaper.

För ungefär tolv år sedan var en ung och mycket talangfull amerikansk boxare på träningsläger i Sverige. /---/ Anna var och tränade på gymmet där boxarna fick massage efter dagens träning. Hon var ung och väldigt, väldigt snygg. Hon såg frisk och sportig ut, med hårband och jumpabrallor /.../ Boxaren blev störtkär och föll på knä framför henne i idrottssalen /.../ De lovade att skriva och ringa, men tyvärr var det en ficktjuv som snodde lappen så han visste inte hur han skulle få tag i Anna. Och Anna tyckte att det var pinsamt att höra av sig när inte han gjorde det. (Wänblad, 2007:36f)

Detta sänder ett budskap om att som kvinna ska man vara snygg för att killar ska bli kär. Han beskrivs som talangfull och hon genom sitt utseende samtidigt som hon är passiv och i underläge då hon beskrivs inte kunna kontakta honom om inte han gör det. Det är mannen som ska ta initiativ, både genom att gå fram till henne på gymmet och vara den som ska höra av sig. Gestaltningen av kvinnliga förebilder i böckerna sker stereotyp på många vis och genomgående i de båda böckerna. Likaså beskrivs killarna som tävlande, rovgiriga och ibland även känslökalla som citatet nedan speglar:

Men när Simon ser att det bara är en kvar av någonting, då ska han ha den. Problemet här var att en tjej från trean redan hade sträckt fram armen för att ta mackan. Då reste sig Simon från sitt bord, knuffade nästan omkull Siri och trängde sig förbi hela kön. Sedan pressade han sig in bredvid tjejen från trean och snodde mackan mitt framför näsan på henne. Och han var stolt över det, det var nästan värst av allt. (Wänblad, 2007:46.)

Här beskrivs alltså Simon som tävlande, aktiv och känslökall medan tjejerna i kön beskrivs som passiva. Om det Wittig, i Butler (2007), menar stämmer, att det är genom språket makten att underordna och utesluta kvinnor kommer, borde detta faktum vara möjligt att omvandla radikalt då språket vidmakthålls av individer och därmed går att påverka genom medvetenhet och gemensamma handlingar (Butler, 2007). Om konstruerandet är ständigt pågående och därför möjlig att förändra och omtolka, är det relevant att belysa hur både tjejerna och killarna i denna situation framställs och hur detta inte nödvändigtvis behöver vara könstypiskt. Däremot frångår Tyson normen då han inte är särskilt aktiv eller framåt i sin personlighet. Citatet nedan speglar detta:

Jag pratar inte heller så mycket. Med mamma pratar jag så klart. Och med mormor och morfar. Fast morfar svarar inte så ofta. Men jag pratar inte så mycket i skolan, på rasterna och så. Majvor tror att det beror på att jag är ganska ny. Att jag inte känner de andra så bra än. Men jag sa inte så mycket i förra skolan heller. (Wänblad, 2007:31f)

Normen är att killar ska vara aktiva genom att prata mycket och ta för sig vilket leder till att när Tyson är tyst blir detta en avvikelse. Denna avvikelse förklaras genom yttre omständigheter såsom en osäkerhet som är övergående istället för att förklaras genom hans personlighet. Enligt Kåreland (2005) finns det en starkare tendens hos flickor än pojkar att överskrida genusnormerna. En anledning till detta kan vara att en allt för feminin pojke ses som negativt men att som flicka besitta pojkiga egenskaper snarare är något positivt (ibid.). Tyson har ett starkt intresse av boxning, som han ärvt från sin far, vilket även präglar utseendet av boken med små teckningar av manliga boxare i kanterna. Även om detta intresse kan anses följa könsstereotypiska mönster har Tyson en framtoning av att inte vara sportig vilket är något som strider mot könstereotypen.

Vi hade idrott idag. Innebandy. Det är ingenting för mig. Bollar är ingenting för mig. Bollar är onda. Fullständigt oförutsägbara. (Wänblad, 2007:92)

Jag tror inte att Siri blev mer kär i mig under matchen, om man säger så. Om hon inte tyckte lite synd om mig, kanske. (Wänblad, 2007:94)

Återigen visar Tyson på en medvetenhet kring vilka egenskaper som är åtråvärda hos en pojke och att han inte innehar dessa. En tydlig disciplinär makt visas då Tyson tror att denna avsaknad av egenskap påverkar hans chanser med tjejen han gillar. Butler menar att genus är en norm som aldrig helt kan internaliseras då genusnormerna är illusoriska (2007) vilket leder

till att vi alltid kommer att hållas på plats genom den maktutövning detta innebär på individnivå. Vidare menar hon att föreskriften att vara ett bestämt genus alltid kommer att leda till misslyckanden i olika omfattning som tillsammans i sitt avvikande skapar en mångfald som trotsar och utmanar genusnormen (ibid.).

Butler (2007) menar inte att vi fritt kan välja vilka performativa handlingar vi kan ta till oss och på så vis skapa vilket kön vi vill. Genom att hämta inspiration från Foucaults syn där subjektet aldrig kan skapas utanför maktdiskursen, så menar Butler att kön skapas eller görs utifrån och in, vår identitet kan aldrig undkomma den rådande diskursen och göras utan att förhålla sig till denna. Foucault menar att sexualitet består och är formade av moraliska föreställningar, olika makttekniker och diskurser som är historiskt konstruerade för att forma våra beteenden (ibid.). Förbundet med starka sanktioner för de som inte passar in under sexualitetens normer är detta det område som kanske är mest styrt av moraliska värderingar och därmed en av de viktigaste delarna i vårt identitetsbyggande. I *Det är jag som är Lisa* speglas en episod som visar på att de moraliska föreställningarna och de diskurser som finns kring sexualiteten möjligtvis är under förändring i samhället. Det har på senare tid blivit allt vanligare med en öppenhet kring olika typer av sexualitet trots att det fortsatt är förbundet med starka sanktioner.

- Du och jag är precis som att vi är kära i varann, säger hon och trycker pinnen hårdare mot leran. För vi vill träffas varje dag hela tiden och bara göra saker med varandra. Hon kastar bort pinnen. –Så! I leran står det L och N med stora krokiga bokstäver. – Förresten kan tjejer vara kära i varandra, säger hon. Killar också. Min mammas bästa kompis är bög. Men vi träffar inte honom så ofta eftersom vi reser jämt. –Jag känner också en bög. Han heter Maurits. –Jag känner tre bögar och en lesbisk. –Jag känner ingen lesbisk än. (Croall, 2009:118)

Citatet speglar en medvetenhet om vad som är rådande norm, heterosexualiteten, men även att det finns avvikare från denna norm. Här visas att kategorisering är viktigt redan i denna ålder och att medvetenheten kring sexualitet påbörjas redan som barn. Foucault menar att begreppet kön bland annat har bildats för att tjäna kontrollen av sexualiteten och den sociala regleringen av den. Könstillhörigheten framstår som något inneboende oss som ger upphov till de känslor vi har utifrån vilket kön vi tillhör (Butler, 2007). Han menar även att man som könad individ innebär att vara föremål för sociala regleringar som är med och formar kön, genus men även begär, njutningar. Dessa könskategorier är därmed reglerande och legitimeras vid sitt användande som en maktens och vetandets regim (ibid.). Att avvikelser från den

heterosexuella normen tas upp i barnlitteratur kan ses i ljuset av en pågående samhällsförändring mot en mer accepterande hållning.

5.4 Föräldraskap och könsstereotypa roller

De båda böckerna visar både på typiska och normbrytande roller hos föräldrar och förebilder. Kvinnorna får ofta en vårdande och kärleksfull roll medan männen beskrivs vara bra på det praktiska och frånvarande i sina känslor. Föräldrar i barnböcker framställs ofta i de traditionella rollerna och agerar enligt genusnormen där mammor får den vårdande husmorsrollen, även om det såklart finns undantag (Kåreland, 2005). Hon menar att även om det blir allt vanligare med undantag från könsstereotyperna är det allt som oftast de traditionella rollerna och egenskaperna som lyser igenom och att det framför allt speglas genom de vuxna som figurerar i bakgrunden i böckerna (ibid.). En slutsats Kåreland (ibid.) drar utifrån sina studier är att familjeskildringar inte har någon framträdande roll i barnböckerna utan det är vanligare att dessa relationer och samspel skymtas i bakgrunden. Det som enligt min analys kan läsas som frånvarande föräldrar kan istället vara ett medvetet val av författarna att i första hand belysa barnens situation. Kåreland (ibid.) menar även att det kan vara en skildring av dagens uppväxtvillkor där barnen ofta förväntas ta ansvar och reda för sig själv. Även om familjesituationerna i de båda böckerna främst utgår från barnens egna tankar och inte genom vardagsskildringar kan utläsas att de ofta beskrivs utifrån traditionella könsroller. Avvikelser från de traditionella föräldrarollerna finns i de båda barnböckerna främst genom att det är Tysons mamma som spenderar stor del av sin tid på jobbet och sällan är hemma. En eventuell förklaring till detta kan vara att hon är ensamstående och därför redan där avviker från normen och förväntas kunna ta sig an de båda uppfostringsrollerna.

Jag var hos mormor och morfar hela kvällen, för mamma var iväg på något möte igen. Det är konstigt, jag minns inte riktigt hur det funkade förut, när vi bodde längre ifrån mormor och morfar. Men mamma kanske inte var borta så ofta då. Inte för att det gör något. Inte så mycket, i alla fall. (Wänblad, 2007:34)

Vidare beskrivs en situation där Tyson fått hög feber och mamman återigen är iväg på arbete. Morfadern som är läkare beskrivs som den som har tolkningsföreträde och därmed makt i situationen kring hur denna feber ska behandlas. Mormodern hamnar här i ett underläge även om hon försöker hävda sig i situationen.

Mormor bäddade ner mig i soffan i väntan på att mamma skulle komma hem från jobbet. Nu när själva undersökningen var avklarad var jag tydligen inte särskilt intressant för morfar längre, för han satte sig med sina böcker. –Han ska dricka mycket, beordrade han som om mormor var en sjuksköterska och han avdelningschef. Vätskan är det viktigaste. Mat klarar han sig utan. Mormor sa något om att hon faktiskt inte var dum i huvudet och hade stött på en och annan febersjuk människa i sina dar. Men morfar hade redan stängt av lyssnaröronen och gått in i sin egen lilla värld. (Wänblad, 2007:65)

I stor utsträckning kan diskurser sägas vara med och forma ordningarna och även ha en begränsande egenskap som inte heller denna är konstant och statisk utan möjlig att förändra och att utnyttja det utrymme för att tänka annorlunda som alltid finns (Nilsson, 2008). Vidare menar han att sådant vi ofta tar för givet som naturligt ofta egentligen är skapat i en historisk process och att det handlar om att försöka bryta dessa invanda mönster och alltid ha ett kritiskt förhållningssätt till sådant som framställs som självklart och naturligt (ibid.). Återkommande situationer uppstår i *Tysons tänkeböcker* där han beskriver sin mors oro inför hans vänskapssituation medan han själv beskriver sig som lugn och trygg. Här kopplas manlighet till säkerhet och aktivitet medan kvinnlighet till rädsla, oro och passivitet, i enlighet med resultat från en av Kårelands undersökningar (2005). Samtidigt som Tyson själv beskriver sig själv och vill tro att han är trygg och stabil kan analysen dock visa på underliggande ensamhet och osäkerhet.

Mamma är mycket oroligare för det där med kompisar än vad jag är. Jag har inte så mycket kompisbehov, tror jag. Det är rätt fullt upp ändå med allt dömande och straffande och tänkande hit och dit. Kompisar får bli ett senare problem. (Wänblad, 2007:44)

/.../ mamma helt glömde bort det hon hade tänkt att säga. Antagligen något om kompisar och jag ska inte vara ledsen och det kommer med tiden och vi är ju ganska nya i stan och blabla-blabla-blabla. (Wänblad, 2007:55)

Och eftersom jag visste att mamma slutade tidigt och var hemma så tänkte jag att här hade jag chansen att göra henne lite mindre orolig. –Hänger du med upp? sa jag. – Varför då? sa Meilo. /---/ Det kändes plötsligt jobbigt att komma hem till mamma ensam. Som om jag behövde förklara något. (Wänblad, 2007:47)

Det första citatet visar på hur det är modern som är orolig för Tysons avsaknad av vänner medan han själv inte har något behov av vänner. Det tillagda ”*tror jag*” avslöjar dock han riktiga känslor angående situationen men han erkänner inte sin oro, i enlighet med

könsstereotypens manliga egenskaper. Hans beteende kan ses som undvikande då han förlöjligar och bagatelliserar hans mammas försök att prata med honom om situationen. Det senare citatet visar på hur Tyson använder sig av sin mors oro för att motivera varför han frågar om Meilo vill följa med upp och även om han blir avvisad beskrivs inte hans känslor mer ingående än att det blir jobbigt i situationen med mamman. Hans beteende kan ses som undvikande och förnekande då han låtsas som att han inte bryr sig om avvisningen.

En situation skildras i boken om Lisa kring hennes önskvärda vardag där det är den traditionella kärnfamiljen som är i fokus. Hennes längtan efter närhet och trygghet präglar situationen där en klar bild av hur mycket hon saknar sin mor ges.

Pappa och mamma ska vara sams hela tiden och pappa ska ge mamma ett glas vin och bulla upp med kuddar i soffan. Jag och Anna ska ligga på varsin sida om mamma och hon ska hålla armarna om oss. Vi ska ligga där med våra huvuden i hennes knä i hennes lukt medan pappa sitter vid köksbordet och tjuvjobbar. (Croall, 2009:39f)

Mamman är i fokus för närhet, ömhet och värme medan Lisa har en bild av sin pappa när han i smyg sitter och arbetar hemifrån. Traditionella värden om den arbetande pappan och vårdande mamman präglar hela citatet. Vidare målas mamman upp som den som står för dekoration och hemkänsla i huset och när pappan ger sig på att göra det fint räcker det inte hela vägen. Citaten nedan speglar hur det utan mamman i huset inte är någon ordning då pappan inte klarar av att göra fint själv. Det är mammans jobb att hålla igång traditionerna och köpa julklappar till familjen. Det pappan står för i citatet är att inhandla granen och att sätta i ljusslingan, de enda två sysslor som skulle kunna anses stereotypiskt manligt i situationen.

Granen som pappa har köpt är gles och lite vissen. Det ligger inga klappar under den. Den ser sorglig ut. Alla andra julaftonsmorgnar har jag och Anna kommit ner till en jättefin glittrig gran som har lyst och haft röda och gröna kulor som börjat snurra när man snuddat vid dem. Under grenarna har det legat en massa paket i olika storlekar /.../ vi måste ju göra granen fin innan mamma kommer hem, annars kommer hon att bli besviken. /.../ Det tar nästan en timme att klä granen. Den blir jättefin. Ljusslingan är det enda som saknas, men den får faktiskt pappa sätta upp, den latmasken. (Croall, 2009:41ff)

Genomgående i boken om Lisa skildras hennes far som en oerhört praktisk man som finns där för henne på det planet men inte när hon känslomässigt behöver honom. En av få beskrivningar av när Lisa och hennes pappa gör något tillsammans och situationen präglas av

en känsla att 'nu ska vi få det här gjort' då det varken skildras några samtal eller känslor dem emellan.

Söndagen innan skolan börjar går jag och pappa ner på stan. Han köper ett skrivblock och två pennor till mig, en svart och en röd. Sen får jag en dammsugare och en apelsinläsk på konditoriet. Sen får jag nya jeans och en gul t-shirt. Sen börjar det spöregna och då får jag en regnkappa också, en snygg mörkblå med vita paraplyer på och huva. (Croall, 2009:50)

Beskrivning av pappan med praktisk och fåordig framtoning präglar hans sätt att vara genomgående i boken. Något gehör för sina känslor får Lisa inte då svårigheten med den frånvarande modern inte är något som diskuteras och han får återigen framtoning av att vara en stereotypisk man. I likhet med detta menar beskriver Nilsson (2008) Foucaults teorier kring att även om upprättandet av ordningar är en del av människans historia och mer eller mindre är ofrånkomliga, är alla ordningar begränsade och föränderliga vilket leder till att de alltid kommer att vara ifrågasatta och utmanade. Han menar vidare att för att kunna kritisera och förändra redan uppsatta ordningar måste vi ha kunskap om dem och hur de konstrueras (ibid.).

5.5 Barnens känslor och vuxnas bemötande

Detta avsnitt behandlar barnens känslor där både hur dessa beskrivningar sker eller inte sker samt hur barnen hanterar situationer fyllda av känslor. Även samspelet mellan förälder och barn analyseras där fokus ligger på att belysa hur dialogerna går till och hur talas det till barnet angående känslor. Generellt går att utläsa ett större fokus på känslor kring Lisa än Tyson. Även om Lisa i många situationer försöker hålla inne sina känslor visar omgivningen en större förståelse för hennes känslor och försök till att få henne att prata om sina känslor är återkommande. Däremot är det ingen i boken om Tyson som uppfattar att han har underliggande känslor han inte får uttryck för. Citatet nedan visar på en situation där det är uppenbart att Lisa inte är nöjd med sin situation utan vänner i skolan men där hon både har en praktisk förklaring till varför det är så och den förklaringen ligger inte på henne som individ utan på strukturell nivå.

/.../ jag inte har så många kompisar. I lågstadiet hade jag en kompis som hette Sofia men hon flyttade på sommaren innan fyran. Då hade det redan blivit olika bästisar och gäng i klassen som inte jag fick plats i. Jag började låtsas att jag hade en massa

kompisar utanför skolan, så det tror alla att jag har. Fast det har jag inte. (Croall, 2009:11)

En tydlig norm går att utläsa här i att det är önskvärt att vara en del av gemenskapen genom att vara i ett gäng i klassen och att Lisa här avviker från denna norm. Denna avvikelse kan antas leda till sanktioner vilket Lisa är medveten om då hon ljuger om sin situation för att förbättra den. Könskategoriserandet präglas av makt och dominans då vi både i kropp och själ mer eller mindre är tvingade att motsvara de föreställningar som fastställs för oss genom könstillhörigheten (Butler, 2007). Denna maktutövning sker i exemplet från Lisa själv genom att hon straffar sig själv för att inte motsvara de föreställningar som hon anser sig borde. Att Lisa egentligen mår dåligt över situationen i klassen framgår exempelvis genom citatet nedan.

Där sitter alla och fyller i sina kompishäften och ropar till varandra över klassrummet... Jag stänger av dem. Och äntligen finns de inte mer, inte en enda av dem. (Croall, 2009:62)

Lisa hanterar här situationen genom undvikande men måste ses som destruktiv i den mån hon vänder sina känslor inåt istället för att prata om dem eller göra något åt situationen. Här visar Lisa en återkommande passivitet som anses stereotyp för tjejer. Språket utgörs av upprepade handlingar som efter hand kommer att bli naturaliserade och därmed uppfattas som verklighet (Butler, 2007) och efter att ha uppträtt passivt och destruktivt på detta vis skapas och återskapas detta handlingsmönster för Lisa. Hon hanterar de flesta situationer genom att söka sig bort från övriga, ofta ut till naturen eller bara för att vara för sig själv.

Till slut börjar jag gråta.. Jag springer upp på toaletten och sätter mig på golvet och håller ansiktet i händerna /.../ Jag fryser och mår illa. /---/ Efter en stund tar tårarna slut. Det värker i kinderna och svider i näsan och är kallt på rumpen. När jag kommer ner igen sover farmor och pappa i sina fåtöljer. (Croall, 2009:45)

Citatet speglar, förutom Lisas benägenhet att fly från sina känslor, hur hennes far inte finns där för henne när hon behöver honom. Det är bara ett av exemplen i boken på hur hennes far har problem med att bemöta både sina egna känslor och sin dotters. Genomgående i boken speglas Lisas försök att nå sin pappa och knyta an till honom medan pappan beskrivs som frånvarande, både fysiskt och psykiskt. De gånger han visar en ansträngning är då socialtjänsten ifrågasätter hans sätt att sköta barnen och då det är något praktiskt Lisa behöver hjälp med. Han målas upp som en stereotypisk pappa som är bra på att sköta de praktiska

bitarna, både i hemmet och med sina döttrar, medan den emotionella biten saknas i familjen i och med saknaden av modern.

Ibland när jag frågar pappa vissa frågor, som varför man lever och varför man dör, går han ut och blir borta länge. /---/ En gång när pappa kommer tillbaka från sin promenad säger han att vi lever och dör därför att vi helt enkelt bara gör det, det är bara så det är. Sen är det slutpratad. Jag fattar inte vad det är med honom. Förut brukade han vara pratig och rolig och gilla att svara på frågor.. Han brukade spela fotboll med mig och Anna på helgerna , och ibland biljard. Han brukade skoja och göra fula miner..... Men inte nu. Nu vill han inte apa sig mer. (Croall, 2009:12f)

Pappan har svårt att prata om känslor och svåra ämnen. Pappan hanterar problemet genom att gå ut och därmed fly från situationen. Om specifika könsskillnader enbart är diskursiva effekter och alltså inte kan sägas existera före vårt inträde i den symboliska ordningen (Butler, 2007) borde dessa skillnader även vara föränderliga och då möjliga för pappan att omvandla till något positivt för dottern. Pappan föreslår i en situation att han, Lisa och systemen, Anna, ska gå ner på stan och äta tacos och sen gå på bio vilket visar att pappan försöker få till umgänge och gör en ansträngning men sedan när det visar sig att restaurangen är full och han har glömt att boka bord, visar det sig att ansträngningen inte var tillräcklig och han utgör ännu en besvikelse för Lisa. Sedan blir Anna upprörd och vill inte äta något alls och till slut är pappans tålamod slut.

- Vad duger åt dig då? ryter han
- Jag vill inte ha nånting, fattar du!
De stirrar på varandra och ser ut som två hundar som förbereder sig för en fajt.
- Jag tycker vi ska äta pizza, pappa, säger jag. (Croall, 2009:25)

Här får Lisa bli den vuxna och medla fram en lösning. Pappan har inget bra sätt att lösa konflikten utan börjar ryta mot Anna vilket följer ett stereotypiskt mönster då han har lätt till sin aggressiva sida och visar en kall och hård sida utåt. Syster Anna visar på liknande tendenser vilket tyder på att kommunikationsmönstret i familjen inte fungerar som det ska. Nilsson hänvisar till Foucault som menar att de subjekt vi är beror på de diskurser, relationer, normer och regler som styr den situation vi befinner oss i och att subjektet därför består av många olika kvaliteter och att vi därför kan sägas vara olika individer samtidigt (Nilsson, 2008). Detta till skillnad från hur vi ofta själva betecknar oss som bärare av bestående kvaliteter och personlighetsdrag som är oföränderliga och att vi bara tillfälligt är på andra vis (ibid.). Lisa beskriver sin mamma på ett sätt som bekräftar denna omformlighet i våra personer då hon å

ena sidan beskriver sin mamma som att hon inte bryr sig om Lisa, samtidigt som det framgår en stark värme och saknad efter henne.

Då stänger jag av dammsugaren och slänger slangen på golvet. Jag går ut. Upp på berget. Om mamma hade varit hemma hade hon varit här med mig nu. Vi hade pulsat på stigarna i flera timmar och pratat om allt, som vi brukar göra. Men hon har inte ringt en enda gång sen hon åkte. (Croall, 2009:48)

Lisa beskriver sin mor på ett sätt där hon verkar ha spelat en central roll för Lisa när hon var ledsen. Situationer där Lisa har starka känslor tas hennes mor alltid upp på ett eller annat sätt, antingen som saknad eller frustration. Det framgår att det genom hennes liv har varit mamman som stått för den emotionella biten i familjen och att det utan henne blir svårt för Lisa att hantera sina känslor. Nu när Lisas mor är frånvarande är de gånger en vuxen i Lisas vardag bemöter hennes känslor på ett konstruktivt sätt, en kvinnlig karaktär som gör detta då det antingen är fröken eller kuratorn på skolan som är de som uppfattar att Lisa mår dåligt och tar upp detta med henne.

- Om du vill prata om nåt så kan du gärna prata med mig. Jag lyssnar gärna. Jag blir lite ledsen när hon har sån röst. Jag vill absolut inte prata om något. Men 'okej' säger jag och försöker svälja ner något stort och hårt som skaver i halsen. Efter lektionen tar jag lång tid på mig att lägga ner böckerna i min bänk. Till slut är klassrummet tomt förutom på mig och fröken. Jag ångrar att jag stannade. Jag vet inte vad jag ska säga. Fröken tittar snällt på mig. – Saknar du din mamma? frågar hon.. Jag skakar på huvudet. Det känns som om det finns tårar i hela huvudet, men de kommer inte ut, och det gör nästan ont, som när man tror att man ska nysa och det inte kommer någon nysning.. (Croall, 2009:52f)

- Man behöver inte dölja om man är ledsen, säger Jasmines röst. Det är inte brottsligt att vara det ibland. Jag skrattar, men helt plötsligt börjar en massa tårar rinna ur mina ögon. (Croall, 2009:86f)

Här förmedlas stereotypen att det är okej att visa att man är ledsen som flicka även om det finns anledning att tro att både läraren och kuratorn hade sagt liknande saker till en pojke som visade tecken på sorg och saknad. Vår genusidentitet återskapas kontinuerligt genom våra handlingar vilket enligt Butler (2007). innebär detta att genus alltid kan ses som en handling och inte ett attribut fördiskursivt hos personen i fråga. Här kan föras en diskussion kring vad som är orsak och vad som är verkan och hur dessa handlingar tar sig uttryck och får för konsekvenser. Även om de genuspräglade och performativa handlingarna inte sker medvetet

kan mönstret brytas genom normbrytande handlingar. Att Lisa är motvillig till att prata om sina känslor kan vara ett sätt för henne att visa sig stark och vuxen, den rollen hon fått ta på sig när hennes mor försvann och Lisa blev kvar med sin distanserade far. En tydlig saknad till sin mor visar Lisa i relation till sin fröken.

Jag blir glad när hon säger så. Det är konstigt, för egentligen tycker jag inte så mycket om fröken. Men när hon säger sådär om mig blir jag så glad att jag får lust att krama henne stenhårt. (Croall, 2009:19)

Citatet speglar Lisas saknad och längtan efter värmande, ömma ord och behov av bekräftelse. Återigen är det en kvinna Lisa söker sig till och som ger henne det hon behöver. Pappan är inte kapabel att ge henne vad hon behöver och detta kan ha att göra med att mamman nyligen lämnat familjen och pappan därför inte är van att tillgodose Lisa den delen av hennes behov. Barn indoktrineras in i manlighet och kvinnlighet genom de diskursiva praktiker vi lär dem att använda för att bygga upp sin identitet (Davies, 2003). Även om de alltså inte är medfödda egenskaper hos individerna är de inbyggda i vårt samhälles struktur och skapar därför förutsättningar och ramar för våra liv.

Jag brukar gå upp på berget nästan varje dag efter skolan. Ofta när jag är där låtsas jag att mamma är med. Vi sitter och pratar /.../ Hon frågar alltid mycket om skolan och jag berättar precis allt för henne. /.../ att jag vann på king och kula som vanligt, och att alla samlades runt mig för att kolla på mina fina blanka oljedankar. Jag berättar vad jag åt på lunchen och vilka jag satt med. /.../ Och jag berättar om alla brev som jag fick av mina klasskompisar i klassrumsbrevlådan. Mamma tror nog inte att jag kan ljuga så bra som jag kan. (Croall, 2009:15f)

Den tydliga medvetenhet Lisa visar kring den norm som finns om hur man som barn ska vara, med vänner, lekfullhet, vinster och popularitet fungerar i denna situation som en disciplinär makt som Lisa utövar mot sig själv. Genom detta blir genusidentiteten legitimerad genom att bli vardaglig och ritualiserande (Butler, 2007). Denna önskan och längtan efter att passa in tar upp en stor del av Lisas tankar och känslor och hon är väl medveten av vad som förväntas av henne som ung tjej och att hon avviker från denna norm. Att det är svårare för pojkar att vara genusöverskridande då omvärlden reagerar mer negativt på flickiga pojkar än på pojkflickor (Bjerrum-Nielsen & Rudberg, 1991) kan också ha en betydelse i de gränsöverskridanden Lisa trots risken för sanktioner gör i boken.

Jag tänker bjuda upp även när det är killarnas tur, och jag tänker till och med bjuda upp skolsköterskan eller någon lärare om ingen annan vill dansa med mig. Det som ingen fattar är hur bra jag är på att dansa /.../. Egentligen är jag bättre än många killar på att föra, men någon har bestämt att det är killar som ska göra det, så därför får jag inte /.../ Fast till slut börjar jag ändå styra. Viktor gör motstånd, men efter ett tag verkar han bli nyfiken på vad jag ska göra. Han blir mjukare i kroppen och försöker följa med i mina steg åt det håll jag vill. (Croall, 2009:37)

Här porträtteras Lisa som modig, självständig, aktiv som enligt Nikolajeva (2004) är typiskt manliga egenskaper. Hon visar på en vilja att trotsa normen, trots att hon är medveten om att könsrollerna egentligen hindrar henne, och hon trotsar normen utan att bli straffad. Då de manliga idealen uppfattas som norm i vårt patriarkala samhälle (Kåreland, 2005) kan det anses positivt för en tjej som försöker internalisera det idealet.

Generellt är det färre beskrivningar kring situationer präglade av känslor i boken om Tyson. De gånger det går att utläsa underliggande känslor i boken är situationen ofta präglad av praktiska omständigheter eller som i citatet nedan, inbäddat i sportig manlighet med *'svett, blod och liniment'*, en stark koppling till sin boxande far. En bakomliggande längtan och saknad efter pappan går att utläsa vilket visar på att Tyson håller inne en stor del av sina känslor och är oförmögen att prata om dessa med sin mor.

Genast insåg jag att mitt rum skulle kännas helt annorlunda med en sandsäck hängande från taket. Jag skulle känna en större närhet till mitt ursprung, tror jag. Som om pappa var där, som om han vakade över mig likt en gammal, ärrad tränare. Philadelphia, något sjaskigt gym. En stank av svett, blod och liniment. Affischer med gamla mästare på väggarna. (Wänblad, 2007:88)

I citatet ovan visar Tyson tydliga tecken på en saknad till sin far och sitt ursprung men mamman ser inte dessa signaler vilket kan ses som ett normbrytande i sig. Genomgående i boken visar inte Tysons mor på särskilt feminina egenskaper och i enlighet med Foucault (Nilsson, 2008) kan man genom att använda invanda diskurser på ett nytt sätt, skapa möjlighet till utrymme inom diskurserna, även om de har en begränsande effekt på oss. Här kan Tysons mor anses vara ett sätt att slå sig fri från de invanda och begränsande diskurserna då hon på många vis går ifrån normen som är den omhändertagande modern. Tyson beskriver även henne på ett sådant avvikande vis.

/.../ hon inte är så bra på allvarsprat och sånt där. Det brukar mest bli konstigt och lite pinsamt. (Wänblad, 2007:56)

Även om Tyson inte många gånger i boken visar eller beskriver sin känslor öppet, visar citat som det nedan att han har många funderingar och känslor inom sig. En koppling kan göras till de sanktioner Foucault enligt Nilsson beskriver kan följa vid normbrytande (Nilsson, 2008) och att det alltså är ett utövande av disciplinär makt Tyson utsätter sig själv för när han håller inne sina känslor.

Jag har tänkt mycket på ensamhet idag, efter det där med Mona och Majvor. Tänk om man var helt ensam. Om man inte hade mamma och mormor och morfar. Då vore det ju ännu värre att inte ha så många kompisar i skolan. (Wänblad, 2007:18)

I citatet ovan beskrivs Tyson på ett normöverskridande vis då han är känslös och visar på en eftertänksamhet som inte är könstypisk. En del i skapandet av sin genustillhörighet innebär att lära sig vilka känslor som är passande, attraktiva och åtråvärda för just det kön man tillhör och även hur dessa känslor påverkar andra (Davies, 2003). Däremot är det möjligt att stundtals och tillfälligt ta sig an ett handlande som anses inkorrekt och röra sig över gränserna för att samtidigt utmana dessa (ibid.). Även om Tyson i viss mån har en känslös framtoning genom sina tankar visar han inte detta genom sina handlingar. Han har anpassat sig till rådande norm där det anses flickigt att prata om känslor på det vis som hans tankar beskrivs. Att inte ge utlopp för sina känslor och tankar för att undvika de sanktioner tillhörande ett normbrytande är ett uttryck för disciplinär makt. Då våra handlingar är performativa innebär det att vi egentligen har möjlighet att omskapa och förändra de normer som styr oss vilket skulle leda till att våra genusidentiteter skulle kunna omformuleras (Butler, 2007).

6. Avslutande diskussion

Syftet med denna uppsats var att undersöka hur genus skapas i barnböcker och att se på detta skapande ur ett genus- och maktperspektiv. Genom att belysa hur stereotypiska beskrivningar och normöverskridande tar sig uttryck i texterna i form av beskrivningar av egenskaper, utseende och känslor samt de roller och egenskaper som tillskrivs förebilderna blir genuskapandet i sin helhet synligt.

De stereotyper jag använder mig av i analysen har sin grund i Nikolajevas (2004) abstrakta schema som alltså används som stöd för att se hur könsstereotyper framställs och i vilken utsträckning karaktärerna är förankrade i dessa könsmonster. I materialet har jag sett en tendens av stereotypiska beskrivningar enligt könstillhörighet som leder till skapandet av genus. Pojkarna i böckerna konstrueras och beskrivs med en framtoning av att vara starka, aktiva, känsloladdade, aggressiva och självständiga till skillnad från flickor som tenderar att beskrivas som vackra, emotionella, lydiga, omtänksamma, sårbara, beroende och passiva, i likhet med de egenskaper Nikolajeva (ibid.) menar är stereotypiska för respektive genus. Min undersökning öppnar upp för nya frågor om utvecklingen kring genusmedvetenhet i skrivandet då det ter sig intressant att undersöka om skillnader går att utläsa över tid. Då genus som forskningsämne har blivit en mer central och accepterad del av forskningsvärlden kan det tänkas ha blivit vanligare med en större genusmedvetenhet och jämställdhet i skrivandet av böcker. Detta kan vara en anledning till att pojkarna och flickorna i böckerna, trots övervägande stereotyper, har vissa egenskaper och utför handlingar som i viss mån kan anses vara gränsöverskridande. Lisas känslor och tankar är i fokus genomgående i boken och hon både beskrivs och agerar på ett könsstereotypiskt sätt. Trots detta visar Lisa även på normöverskridande egenskaper i sin nyfikenhet, sitt mod och framåtanda. I större utsträckning strider Lisa mot normerna i sina beteenden och egenskaper än vad Tyson gör. Han försvinner in i sin superhjältekaraktär när han upplever ensamhet och känslolångheter men visar samtidigt på en vilja att bryta mot stereotypiska pojkrollen även om han inte kommer dit i denna bok.

I likhet med Davies (2003) som menar att vi fortsätter att ”göra kön” kontinuerligt genom livet har jag sett att könsstereotyperna reproduceras i de två analyserade böckerna. Inte bara barnen i böckerna blir formade in i sin könstillhörighet utan det går tydligt att se hur de vuxnas stereotypa egenskaper, roller och arbeten påverkar bilden av det normala hos barnen. För att passa in i den rådande sociala ordningen och skapa sig en identitet lär sig barnen att identifiera sig som antingen tjej eller kille, vilket gör det relevant att lägga fokus på hur de vuxna porträtterar könstillhörigheterna då det är förebilderna barnen kan identifiera sig med. Det är mer eller mindre oundvikligt för barnen att inte anpassa sig till de rådande diskurserna på området för att inte bli sedd som misslyckad. Hon menar att det alltid kommer att finnas avvikelser från den bipolära, dikotomiska världen men att dessa avvikelser förblir just avvikelser för att sanktionerna mot dem blir för stora. Däremot är det möjligt att stundtals och

tillfälligt ta sig an ett handlande som anses inkorrekt och röra sig över gränserna för att samtidigt utmana dessa.

En möjlig tolkning av mitt resultat och analys är att de normer och stereotyper som är satta för oss, i större utsträckning än förr utmanas. För även om de flesta av karaktärerna i böckerna framställs genusstereotypt finns det många inslag av gränsöverskridande och normbrytande. Om en förändring är på väg att ske, om än långsam, skulle detta i förlängningen kunna leda till en allt mer nyanserad bild av manligt och kvinnligt och med det färre sanktioner till de som överskrider satta normer. Detta skulle ge ett mer öppet samhälle där människor blir accepterade för de personer de är, oavsett om de passar in i gjutna mallar av hur manligt och kvinnligt ska vara, eller inte. För vem passar egentligen perfekt in i en på förhand, av någon annan, gjuten mall? Särskilt svårt blir det då den mallen är gjord av människor omedvetna om skapandet av detta ideal som alltid har varit och alltid kommer att vara ouppnåeligt. Även om inte många direkta hänvisningar görs till kön och hur man bör agera i enlighet med det, finns dessa signaler subtielt i texterna vilket gör det än mindre ifrågasatt då det blir budskap barnen tar till sig omedvetet. Uppenbara regler och tillrättaviselser om sitt eget beteende hade förmodligen stött på större motstånd från barnens sida. Följaktligen blir dessa budskap och regler något som internaliseras utan barnens medvetande och som inte stöter på detta motstånd.

Jag är medveten om att det urval från empirin jag gjort i analysen kan påverka läsarens bild av böckerna och därmed påverka den tolkning som görs utifrån analysen. Det är relevant att återigen påpeka att citaten i analysen inte kan spegla alla delar av empirin men att den på ett adekvat sätt representerar de för uppsatsen relevanta teman som lyfts fram ur böckerna. Utifrån de frågeställningar och teoretiska utgångspunkter som finns för uppsatsen har en läsning av materialet gjorts där förmodligen andra delar av empirin valts ut beroende på syfte och frågeställningar och därmed hade även slutsatserna blivit andra. Mitt urval har under uppsatsens gång haft tydliga fördelar samtidigt som jag kan se andra sätt att gå till väga som hade varit av intresse. Fördelen med att använda mig av enbart två böcker som min empiri är att jag ingående kunnat ge analysen ett djup och göra intressanta jämförelser. Med endast en bok som empiri hade analysen kunnat gå än djupare men aspekten av jämförande hade då gått förlorad. Resonemangen öppnar upp för fortsatt forskning kring genusskapande i barnböcker med en mer djupgående analys kring en enskild bok. Som tidigare nämnts skulle troligen

intressanta resultat kunnat funnits vid en studie kring genusmedvetenhetens utveckling över tid sedd ur ett maktperspektiv i relation till samhällsutvecklingen som skett.

7. Litteraturlista

Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2011). *Handbok i kvalitativa metoder*. 1. uppl. Malmö: Liber

Ambjörnsson, Fanny (2004). *I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Diss. Stockholm: Univ.

Aspers, Patrik (2011). *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*. 2., [uppdaterade och utökade] uppl. Malmö: Liber

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur

Bjerrum Nielsen, Harriet & Rudberg, Monica (1991). *Historien om flickor och pojkar: [könsocialisation i ett utvecklingspsykologiskt perspektiv]*. Lund: Studentlitteratur

Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber

Butler, Judith (2007). *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos

Croall, Moa-Lina (2009). *Det är jag som är Lisa*. Stockholm: Alfabet

Davies, Bronwyn (2003). *Hur flickor och pojkar gör kön*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Eilard, Angerd (2004). Genus och etnicitet i en "läsebok" i den svenska mångetniska skolan. Pedagogisk Forskning i Sverige, nr 4, s. 241–262 (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.ped.gu.se/pedfo/pdf-filer/eilard.pdf> [Hämtad 2014-04-20]

Eilard, Angerd (2008). *Modern, svensk och jämställd: om barn, familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962-2007*. Diss. Lund : Lunds universitet

Franck, Mia (2008). Öronbedövande tystnad: flickskildringen i Peter Pohls Anette-böcker. Andersson, Maria & Druker, Elina (red.) *Barnlitteraturanalyser*. S. 149-161 Lund: Studentlitteratur

Grettve, Anna (2008). Barnet i klädkammaren Kläder, klass och genus i två barnberättelser. Andersson, Maria & Druker, Elina (red.) *Barnlitteraturanalyser*.S. 27-40 Lund: Studentlitteratur

Jönson, Håkan (2010). *Sociala problem som perspektiv: en ansats för forskning & socialt arbete*. 1.uppl.Malmö:Liber

Kåreland, Lena (2013). *Barnboken i samhället*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur

Kåreland, Lena (red.) (2005). *Modig och stark - eller ligga lågt: skönlitteratur och genus i skola och förskola*. Stockholm: Natur och kultur

May, Tim (2013). *Samhällsvetenskaplig forskning*. 2., [rev. och uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur

Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (red.) (2002). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur

Nikolajeva, Maria (2004). *Barnbokens byggklossar*. 2., [rev. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Nilsson, Roddy (2008). *Foucault: en introduktion*. Malmö: Égalité

Perlestam, Magnus (red.) (2001). *Genusperspektiv i historia: metodövningar*. Lund: Studentlitteratur

Vetenskapsrådet (2002). Forskningsetiska principer inom humanistisk – samhällsvetenskaplig forskning. (Elektronisk) Tillgänglig:< <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>> [hämtad 2014-04-12]

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*.
Lund: Studentlitteratur

Wänblad, Mats (2007). *Tysons tänkeböcker. D. 1, Rättvisans riddare*. Stockholm: Tiden

Öhrn, Magnus (2008). "Men vad i himlens namn har ni för er, pojkar!": Ulf Starks
uppväxtskildringar ur ett manlighetsperspektiv. Andersson, Maria & Druker, Elina
(red.) *Barnlitteraturanalyser*. S. 131-148 Lund: Studentlitteratur